

For 70 år siden løp fiskersønnen Johan Kjellmann fra Alta inn til lensmannen i Jarfjord med en stein. – Kan det bli gull av slikt da? spurte lensmannen. – Ja, har vi bare nok av det slaget, blir det gull, svarte Kjellmann. Det har vist seg å være rikelig av det slaget i Sør-Varanger, og gull er det blitt.

Gruveanlegget i Bjørnevåtn strekker seg i et par kilometers lengde sørover. Malmen blir sprengt ut i dagbrudd.

Solveig Tapio er kranfører i A/S Sydvarangers pelletsverk på Kirkenes. Hun begynte som vikar, men er nå fast ansatt.

Kirkenes sett fra A/S Sydvarangers anlegg.

Der GRÅSTEIN blir GULL

Tekst: Ivar Kristiansen - foto: Allan Iversen

— Bli med meg til Bjørnevatt, så skal du få se Grand Canyon all right!

Sa mannen på Kirkenes, ikke uten stolthet i stemmen. Nå hadde visstnok ikke hans dagblå øyne skuet omtalte revne i Abraham Lincolns og Richard Nixons land. Men det hadde heller ikke våre brune. Grand Canyon i Bjørnevatt — vel, det kunne saktens duge for oss.

Det gjorde det.

Ikke vet vi om vi ville blitt mer imponert av å se det virkelige Grand Canyon enn vi ble i Bjørnevatt. Revnen i jordens overflate der borte på den andre siden av havet har nok atskillig sværere dimensjoner enn dem man finner i Sør-Varanger. Til gjengjeld er revnen i Bjørnevatt menneskeverk, i motsetning til Grand Canyon, USA.

A/S Sydvarangers verk, rettere sagt. Det begynte i juni 1902, da Johan Hilmar Kjellman, sønn av en fisker i Talvik, hesblesende kom springende til lensmannen i Jarfjord med noen steinklumper.

— Nå kan jeg med trygghet si at her er jern! peste Kjellmann.

— Hvor har du funnet dette?

— Falkeberg, mellom Langfjordbotn og Kobbervik.

— Er det noen verdi i den slags? Kan det bli gull av slikt, da?

— Ja, har vi bare nok av det slaget, blir det nok gull!

Det har vist seg å være ganske rikelig av det slaget, og gull er det blitt.

Malmen i Bjørnevatt brytes hovedsakelig i dagbrudd. I lag etter lag har man boret og sprengt seg ned gjennom gråberget. For tiden arbeider man på en dybde av omtrent 300 meter under den opprinnelige overflaten. En uregelmessig formet dal av omtrent to kilometers lengde har oppstått i hårde berget. Hvor uendelig mange tonn stein må ikke være blitt fjernet i årenes løp! Rene fjell av sprengt gråstein rager opp rundt dalen, rundt åsene — som monument over menneskeviljens evne til å flytte nettopp fjell.

Idalsidene kan man se svarte hull, som slett ikke virker imponerende fra toppen av fjellet. Men hullene har sin historie. De er restene av tunnelgangene som i flere uker huset 3000 mennesker da krigens inferno for alvor høsten 1944 brøt inn over grensen. Vi hitfører et avsnitt fra sokneprest Ernst Galschjods dagbok fra oktoberdagene.

«Krigssituasjonen blir mer og mer truende. De russiske tropper er i kontakt med de tyske. Tyskerne sprenger og ødelegger overalt. Veldige ammunisjonslagre i Neverskrubbukt og i Bjørnelvdalen går i luften og driver folk fra heimene sine. I Bjørnevatt holder de fleste til i en tunnel hvor det er fullt av telt og små trehus. Ute i di-

striktet søker folk til fjells i berghuler o.l.

Den siste natt før russerne kom hit og tyskerne flyktet, holdt min kone, datter og jeg til i en hytte. Og her i hytta i kjelleren tilbrakte vi så en uhyggelig natt i mørke, kulde og med plystrende granater 4–5 meter over taket. Vi ventet nedslag hvert øyeblikk. Natten sneget seg av sted. I grålysningen pakket vi våre saker, satte barnevognen i gang og drog opp til Bjørnevatt hvor rykende ruiner møtte oss. Det var den 25. oktober. Dette triste syn vek bort et øyeblikk da vi oppdaget de første russere som smilte og nikket til oss. Sannelig var vi fri. I tunnelåpningen vaiet det norske flagg, og hjelpsomme hender hjalp oss innover den store tunnelen som nå i flere dager hadde vært folks oppholdssted og tilflukt.»

Det er ikke lett å forestille seg 3000 skremte flyktninger i en tunnel, selv om tunnelen er av det mer rommelige slaget. Det er ikke lett å forestille seg livet der, for den som ikke selv opplevde det. I tunnelen kunne det meste som er menneskelig skje: Fødsel, elskov, død. I provisorisk oppsatte plankekøyer i etasjer over hverandre, inne ved en kald og fuktig bergvegg, der skjæret fra et flakkende stearinlys såvidt nådde fram. I provisoriske skur. I trange telt. Mellom proviant og karbidlykt og kasseroller og sengklær og rautende kyr, kyr som dårlig likte å bo i berg og klaget langtrukket sørgmodig i mørket, mens restene etter sparsomt gress og celluloseplater falt klaskende på steingrunn. Og mellom kyrene såvel som andre steder falt mer menneskelige rester. Ingen hadde vært forutseende nok til å få innlagt vannklosetter i det grå berget.

Folk døde, barn ble født. Gamle og syke fikk etter omstendighetene det best mulige stell i en hurtig oppsatt brakke langt inne i fjellet. Her var hjelpsomhet, her var streif av glede, her var håp. Men her var også fortvilelse, ville, forvirrede rykter, tilløp til panikk. Panikk inne i en tunnel med 3000 mennesker! Ja, var det nå 3000? Noen sier 2000, andre 4000. Det var visst ingen som syntes det var viktig med folketelling.

Så strømmet vel alt folket fram i lyset, ut av berget i frihetens jublende øyeblikk?

Det var ikke så enkelt. Der inne hadde de da noe. Ute hadde de fleste intet. Så fikk de bli i berget, inntil videre.

Men friheten ble feiret, også der. Og ikke alltid på det mest stillferdige vis. Tyskerne hadde etterlatt seg et anselig brennevinslager i en sidetunnel. Noen karer hadde funnet fram dit, russiske kamerater fikk bli med. O jubel! O forferdelse! De sultne og slitne soldatene, hulefolkets befriere, ble ganske fort rebelske av denne uventede adgang til nesten ubegrenset kvantum ildvann. Hujende, ropende, truende ravet de

Det er dimensjoner over truckene. Hvert dekk koster vel 20 000 kr.

rundt. Kvinner, barn, ja voksne karer trakk seg skremt inn i skyggene — her kunne alt hende!

Stort sett gikk det bra i tunnelen som ikke er mer.

I dag er oppholdet i tunnelen et fjernt minne, slik også tunnelen i hovedsaken er et minne. Langt lavere enn tunnelens bunnivå freser sinte boremaskiner. De lange, slanke borehullene blir pumpet fulle av kunstgjødsel blandet med spillolje — også kalt AN-olje og TNT-slurry — som bringes til å detonere ved hjelp av vanlig sprengstoff. Norsk Sprengstoffindustri har spesialfabrikk på stedet.

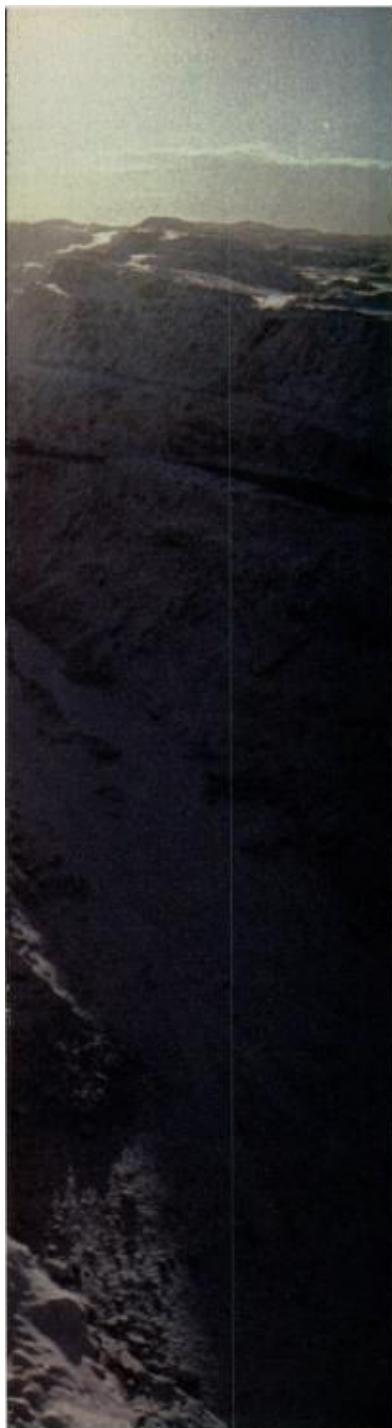
— Vi kjøper sprengstoffet levert direkte i borehullene, forteller A/S Sydvarangers representant.

Minst søl på den måten, skulle vi tro. Det kan så lett bli søl dersom ukyndige kokker skal koke grøten. Og hvilken grøt, hvilken grøtmengde! Hele 300 tonn kan gå med i en enkelt salve!

Etter salvene overtar hjullasterne. Med sine digre klyper — den største rommer 11 kubikkmeter — slenger de svære steinblokker opp i trucker på 100 tonn. Sammen med endel mindre brødre humper tretten av disse gigantene, som hver koster 2,25 millioner kroner, med magnetitt- og kvartsmasene til grovkuserne, som med uhyggelig kraft maler steinblokker omtrent slik gammeldagse kaffekverner malte mors kaffebønner. En knusers totale vekt er 460 tonn. Den kan male 2000 tonn blokker til småstein i løpet av en time.

Omkring 400 mann er beskjeftiget i Bjørnevatt. Men A/S Sydvaranger er

Forts. side 28

«Grand Canyon» i Bjørnevatt. Det er enorme steinmasser som her er sprengt ut i årenes løp.

så langt fra bare Bjørnevatn. Snaue 7 kilometer borte finner vi bl. a. finknuseverk, pelletsverk og havneanlegg — nede på Kirkenes, som stort sett er et produkt av A/S Sydvaranger. Alt i alt sysselsetter selskapet omtrent 1200 mennesker direkte. Det er ikke lite i en kommune som teller vel 10 000, hvorav de 6000 er konsentrert på Kirkenes og i Bjørnevatn.

I finknuseverkets kulemøller foregår den videre nedmaling av malmen. Etter en grovmaling sørger magnetseparatorer for å skille ut omtrent 30 % av godset som avfall. I en sekundær mølleavdeling blir så det magnetiske gods ytterligere fintygget. En ny serie magnetseparatorer skiller det endelige avfall fra sligen — «melet» som etter filtrering og tørking er klart for verdensmarkedet, i konkurranse med produkt fra A/S Sydvarangers oversjøiske medbeilere om kundenes gunst.

Hva mel er, vet nok Svanhild Tapio, der hun sitter høyt oppe under taket i pelletsverket — inne i førerhuset til en svær kran som glir på skinner over maskinene i en bygning som totalt dekker 4000 kvadratmeter. Hun er en av de 10 kvinnelige arbeiderne som sist sommer begynte som ferievikarer ved anlegget, og nå har fast arbeid.

Jo, hun vet nok hva mel er, Svanhild. Men vet hun hva pellets er?

Det bråker slik rundt oss at hun slipper å svare. Sekretær Einar Høier overtar:

Når fattig råmalm bli anrikt i meget finmalt form, trillet til kuler av drops-størrelse, og forbrent ved 1300 grader, da har man fått produktet pellets. Forbrenningen kan f. eks. skje i anleggets roterende ovn, som er 35 meter lang.

Stålværkene i Europa sluker pellets omtrent slik barn flest ville sluke drops. Det vet A/S Sydvaranger. Derfor har man bygd anlegget som kan produsere 1,2 millioner tonn pr. år. Hele «dropsfabrikken» kom på den nette sum av 90 millioner kroner.

For at den samlede årsproduksjon av slig og pellets skal komme opp i de planlagte 2,4 millioner tonn, må det brytes 18 millioner tonn gråberg i løpet av året. Over 15 millioner tonn er altså «avfall!» Sannelig ikke rart at steinhaugene rundt om i terrenget er blitt store i løpet av selskapet 66 driftsår — selv om driften selvsagt ikke alltid har hatt slike dimensjoner som nå.

I øyeblikket vet man om nok brukbar malm for 25 års fortsatt drift — minst.

Gråsteinsrøysene rundt malmfeltet vil kunne kaste meget lange skygger for A/S Sydvaranger er en saga blott.

Det kan neppe være tvil om at A/S Sydvaranger byr sine arbeidere og funksjonærer gode arbeidsplasser, hvor 40 000 kroner i året er en ganske vanlig inntekt. Overingeniør Gimse, som har vært ved anlegget i 15 år, sier det slik:

Vi er heldigvis i den stilling at vi har en av landets mest stabile arbeidsstokker, til tross for at vi i de siste årene har vært tvunget til å ta inn endel arbeidere som ikke hører til i det nærmeste distrikt. Dette har uvurderlig betydning for sikkerheten som må sies å være meget bra. Men når vi f. eks. bærer her i Bjørnevatn har 30–35 kjøretøyer i kontinuerlig drift, er det selvsagt ikke til å unngå at det oppstår småskader en gang i blant.

Det er ingenting som tyder på at

skueing fremtids skal ta oppieve kiruna-forhold. Bedriften legger tydelig nok an på å behandle sine ansatte på en skikkelig måte, som medarbeidere, ikke som slaver. Samtlige ansatte i Bjørnevatn er f. eks. sikret fire ukers sammenhengende sommerferie, som de eventuelt kan tilbringe i arbeidslederens utfluktssted Varangstua ved Ørnevatn, ingeniørens sportshytte ved Ørnevatn, arbeidernes feriehus ved Kobbfoss i Pasvikdalen, eller selskaps feriested på Tjøme.

Apropos Tjøme. Reisen fra Kirkenes til Oslo er i dag så kostbar, at bare få kan tenke seg å reise lenger, f. eks. til Spania. Det koster langt mer å komme fra Kirkenes til Oslo, enn fra Oslo til Costa del Sol. Arbeidere flest kan ikke engang tenke seg å dra så langt som til Tjøme for å feriere med familien. De fleste foretrekker å bli nordpå, hvor meget sol de enn kunne ønske seg og trenge. Mange har egne hytter i naturskjønne omgivelser hvor fisk vaker, multer vokser, svaner synger og bjørn tasser mellom tause trær. I de gode somrene er Øst-Finnmark slett ikke å forakte. Dessverre er de dårlige i flertall.

Noen linjer fra selskapets siste årsberetning skulle antyde selskapets inntilstillning til sine ansatte:

— Samarbeidet med de ulike grupper ansatte har, som tidligere, vært godt, og det utvikler seg fortsatt tilfredsstillende.

Det har gjennom en årrekke vært lagt spesiell vekt på å eliminere den tidligere forskjellsbehandling av ulike kategorier medarbeidere i selskapet, og dette arbeidet har fortsatt.

Arbeiderne har fått full lønn under militære repetisjonsøvelser, etter samme regler som for funksjonærene, og fra 1971 vil alle grupper av ansatte delta på lik linje ved fordeling av ferietilskudd som i noe begrenset omfang hitil har tilkommet representanter for arbeiderne.

A/S Sydvaranger vil gjerne ha et bedre bruttoresultat når alle driftsutgifter er trukket fra inntektene enn de vel 20 millionene som selskapet nå kan fremvise. Men hvordan kan det skje? Hvor vil pengene best yngle?

I bergverksdrift. Og kanskje i olje, mener ledelsen. Selskapet har da også store interesser i Grong Gruber A/S, NOR-MINERAL, A/S MEGON, og A/S Roros Kobberverk, for å nevne noen av de viktigste selskapene. Mineralundersøkelser pågår en rekke steder, som i Saltfjell-området, på Karasjøk-feltet, i Tana, Pasvikdalen og Nord-Troms, og selskapet har sikret seg retten til undersøkelser av såvel strøket Bindal-Vefsn som av Statens kullfelter på Andøya. Videre bør nevnes at selskapet er deltaker i A/S Pelican, som sammen med det amerikanske Continental Oil Co. driver undersøkelser av 6 blokker på den norske Nordsjø-sokkel.

Fiskergutten fra Alta ante knapt hva han satte i gang den sommeren for 70 år siden da han stormet inn til lensmannen i Jarfjord. Selv var han bare en fattig, utsendt leiesvenn for grosserer Christian Anker, og mange er de som i langt større grad enn han har beriket seg av malmfunnene. Men inn til den såkalte Kjellmannsås på Ørnevannets østside faller, vil fiskergutten navn være bevart for etterslekten.

Det var i Kjellmannsås han fant gangene med den i hine tider rikeste tilgjengelige malm, den som skulle bli begynnelsen til A/S Sydvarangers gull.

English with a smile

In Waterford they wanted to make Main Street a one-way street — but the town has no other street!

Elsie gave a party last night. What a party! First the ice was broken — quickly followed by glasses and furniture.

Old Miss Donaldson has written to the small newspaper in her small hometown. She wants them to build sheltered fire hydrants for bashful dogs.

Sheltered: skjernet etc. *Bashful:* unnselig, blyg.

Here lies a motorist named Timothy Ray.

He died, maintaining his right-of-way.

He was right — dead right — but a bus came along.

Now he's just as dead, as if he'd been DEAD WRONG!

Maintain: hevde, kreve.

Little Tommy had been away from school for a day. The next day his teacher said, «What happened to you yesterday?»

Little Tommy answered, «I couldn't come because my Dad got burnt.»

«I'm sorry to hear that. Was he seriously burned?»

«Oh, yes,» said Tommy. «There is no nonsense about that crematorium — they shove them right in!»

Burnt — burned, formen *burnt* er mest almindelig. *Shove:* skyve.

Mr. Peterson had three cows for sale and he was offered £ 350 less 10 per cent. But arithmetic was not his strongest point and he couldn't make out how much 10 per cent would reduce the price.

«All right,» he said to himself, «Nellie at the pub is a smart girl. I'll step in and ask her.»

He went into the pub and said to Nellie, «Listen, my girl, if anyone was to offer you £ 350, less 10 per cent, what would you take off?»

Nellie said, «Everything except my earrings.»

Offer: tilby.

UTROLIG- Men sant!

Et «middelalderslott» i Iran er bygd for bare 70 år siden for en fransk arkeologisk ekspedisjon, for å huse deltakerne og oppbevare funnene. Men steinene var fra det forfallene palass til kong Ahasverus som hersket i Persia for 2500 år siden.

Kirkemusikk på Balearene blir ofte spilt på bladet av et sverd, ved at man klipper med fingrene dekket av et slags «fingerhø» av metall.

Tårnet på rådhuset i Wiesloch, Tyskland, var konstruert slik at det liknet et kjempespann med melk som flut over.

Under en debatt om USA's annekasjon av Hawaii i 1902 poengterte en ung student meget sterkt den betydning Pearl Harbor med tiden kunne få for den amerikanske flåte. 39 år senere fikk man sanne den unge studentens ord — han het Franklin D. Roosevelt.

Den såkalte ikariske veps bygger sine bol av tre fibre som den henger opp i grenene på et tre — og som alle har presis like stor åpning.

«Lynavlere» var oppfunnet for Benjamin Franklins tid, av zulu-negrene. De plasserte spise-jernstenger på taket av hyttene sine for å beskytte seg både mot lynnedslag og onde ånder.

En kvige som rømte fra buskpen til en bonde i Rio Negro, Patagonia, svømte over til en ubeholdt øy og ble leder for en flokk villsvin.